

Smaatræk fra Fanø paa de store Landboreformers Tid.

Af Stiftamtmand *P. Herschend* i Ribe.

Det er en bekendt Sag, at Gennemførelsen af de store Landboreformer i Slutningen af det 18de Aarhundrede ikke straks vandt almindelig Forstaaelse hos Befolkningen, men at mange frygtede de nye Forhold og længst mulig kæmpede for det gamles fortsatte Bestaaen. Nogle gamle Dokumenter, der har været fremlagte i en for nylig afgjort Sag angaaende et Jordfællesskabsspørgsmaal paa Fanø, belyser ret karakteristisk de Betragtninger og Stemninger, Reformerne fremkaldte dér paa Øen, og mulig kan de Strejflys, disse Dokumenter kaster over Datidens Forhold, paaregne Interesse hos nærværende Tidsskrifts Læsere.

Omkring 1778 indgav Sognefogeden og 7 andre af de større Lodsejere i Nordby til Stiftsbefalingsmanden i Ribe Andragende om at faa et Areal, „Forten“ eller „Fouten“, udskiftet i Henhold til Frd. af 13. Maj 1776. „Forten“ var et Grønjordsareal paa ca. 76 $\frac{1}{2}$ Td. Land og havde, „af gammel Thid lagt til Gressning af Hester“.

En Del af Sognets Beboere lod det imidlertid, efter hvad Andragerne anførte, ikke blive ved Benyttelsen af Arealet til Græsning af Heste, men græssede ogsaa deres Kreaturer derpaa, ja, afgravede det endog „udi Sadder“. Da Grønjorden efter Andragernes Mening med største Nytte kunde fredes til Engbund, men paa Grund af Fællesskabet ikke alene ikke blev fredet, men „endog til største Skade til Saügravning blev

misbrugt og ruineret“, var det derfor naturligt nok, at Andragerne ønskede deres Andel af Arealet udskiftet.

Andragendet, der er dateret den 13. Maj 1778, er antagelig af Stiftsbefalingsmanden sendt til Landvæsenkommisærernes Erklæring; men da der ikke omgaaende blev foretaget Skridt til Fremme af Udskiftningen, fremkom der allerede den 31. August s. A. et nyt Andragende om snarest belejlig Fremme af Sagen, et Andragende, der havde faaet Tilslutning af yderligere 2 af de større Lodsejere paa Øen. Sagen er nu aabenbart rygtedes i Sognet; thi allerede den 15. September fremkommer et ret kraftigt Modandragende fra 24 mindre Lodsejere. Dem var det — hedder det — faldet ganske sælsomt for, at deres Sognefoged med nogle flere havde været saa urimelig at lade „anmelde til naadigste Herre og Styftsbefalingsmand om Deelling og Skyft paa den lyden arme Engfodt“. Forten havde altid ligget „til fællis for vorris Hæster, som vi endelig udi Forsommeredt (o: Forsommeren) i vorris Næringsbrug ved Fiskeriet maa bruge.“ Skulde Forten udskiftes, kunde de ikke længere ernære sig ved Fiskeriet, thi deres Enge laa saa langt borte, at de ikke kunde have „dem“ (der menes vistnok Hestene) altid ved Haanden, hvis ikke de kunde benytte Forten. Hvor meget eller hvor lidt der var om Hestenes Nødvendighed ved Fiskeriet, faar nu staa hen, men de 24 havde ogsaa andre Grunde til deres Protest. Det var kun saa faa af de bedste Lodsejere, hedder det videre, som var imod det bestaaende Fællesskab om Forten, og de faa, der var imod, havde ikke nødig at tage deres Tilflugt til Fiskeri, men kunde leve af deres Avlsbrug. Endelig havde nok Sognefogeden og hans Meningsfæller ikke gjort

Anmeldelse om Skift og Deling „paa vorris i Stormværlig grascerende Sandbierge“, hvis Dæmpning alle Lodsejere jo tog lige Del i. Skulde Jorden udskiftes efter Hartkornet, vilde der blive lidet til „den mindre Mand“, og Byrden ved Sandflugtens Dæmpning saavel som ved andre Sognets Besværligheder saasom Vejenes Vedligeholdelse, Kongeægter og al Slags Pligtarbejde maatte da ogsaa deles efter Hartkorn. Bevaredes derimod Fællesskabet, skulde de 24 protesterende mindre Lodsejere ikke findes modvillige til Landets besværlige Arbejde, men i saa Henseende være som de bedste Lodsejere.

Ogsaa over dette Andragende indhentedes der af Stiftsbefalingsmanden Erklæring fra Landvæsenskommissærerne, og Sagen trak ud. Sindene var imidlertid sat i heftig Bevægelse, og det aldeles overvejende Flertal i Sognet synes efterhaanden at have sluttet sig til Protesterne. Fra samtlige Oddens Bys Beboere fremkom saaledes en underdanigst Erklæring om, at de alle havde forenet sig om, at „Enge og ald fællis Forte allerbæst kand ligge uskiftet, som det fra Alders Tid lagt hafver, at de Fattige deraf og kand nyde Deel. Og skulde det icke kunde skee, da beder vi samtlige, at alt hvad Fællig er, maa blive udskiftet, og Oddens Beboere vorres Andeel i en Part (det vil forméntlig sige i een fælles Lod) ved Lod at blive.“ Under alle Omstændigheder beder de sig forskaanede for Bekostninger, „som icke er os taalelig“.

De oprindelige Andragere synes dog ikke paa Grund af den megen Modstand at have tabt Modet. Den 3. April 1779 fremkommer de med et nyt Andragende, hvori de først minder om, at de allerede to Gange i det foregaaende Aar har ansøgt om Fortens

Udskiftning, og dernæst fremhæver, at Modstanderne endog nu søger „til største Skade ved Sadergravning og anden Misbrug meere og meere at fordærve og ruinere samme (o: Fortet), allerhelst da de mærke, at vi andre nu søger om at faa samme udskiftet.“ De beder derfor Stiftsbefalingsmanden naadigst at ville foranstalte et Møde paa Aastedet for enten at se dem i Mindelighed forenede om Udskiftningen eller i Mangel deraf naadigst befale Udskiftningen ifølge Forordningen. Stiftsbefalingsmanden berammer da et Aastedsmøde til 17. Juni 1779. Fastsættelsen af Dagen til den 17. Juni vækker straks Indsigelse. I en „Underdanigst Pro Memori“ af 10. s. M. forestilles paa samtlige Oddens Beboeres Vegne, at „bemelte 17de Junij er dend allerubekvemteste Tiid, da her ingen Folk bliver hjemme uden maaske dee, som har forlangt Forretningen, da alle de andre er borte at sælge deres Fiskevahre, og altsaa Mødet kunde udsættes til mod Vinteren, da den største (Del) om icke alle er hiemme og kand indfinde sig, med hvad dee har at erindre; samt at dee, som har begieret Mødet, maae paalægges samme aleene at betale.“

Saa vidt man kan se, hjalp Protesten mod Aastedsmødets Fastsættelse til den 17. Juni ikke, og der fremkommer da en af 24 af Oddens og 28 af Byens Beboere underskreven Henvendelse til Landvæsenskommissærerne. Man har nu aabenbart paa Følelsen, at Øjeblikket var kostbart, og at det ikke gik an at spare paa Krudtet. De Lodsejere, der havde forlangt Udskiftningen, beskyldes direkte for at handle af Havesyge. Det hedder i Henvendelsen, at det ikke er ubegribeligt, at de faa større Lodsejere har gjort indstændig Begæring om Landvæsenskommissionen. Be-

gærlighed stiger midt i Overflødighed, og den, som har meget, ønsker mere, selv om hans Medmennesker derved skal lide Nød. De faa store Lodsejere „ere vore Brødre, og vi misunde dem ej den Lyksalighed, Naturen har sat dem udi, at de med Rolighed kan dyrcke Jordan og nyde dens Frugter, naar vi andre tit og ofte med Livsfare maae pløye Bølgerne. Men deres utidige Havesyge er lastværdig. Ingen af dem, som forlanger Udskiftning, trænger i mindste Maade dertil, men utallige andre fornærmes derover, som icke kand undvære Fælleden og bliver ved dens Udskiftning ruinerede. Selv vi smaae Byemænd, som ere langt flere end de gode Lodsejere, klager os inderlig over det Tab, vi seer for os. Vores Eyendom er lidet til at underholde Hornqvæget, men til Hæstene om Sommeren har vi næsten slet intet. Vi tillige med Oddens Beboere afbede all Udskiftning og raabe Vee over dem, som har forlangt den. Thi om det gaar for sig, nødes vi til at afskaffe vores Hæste og Vogn, og hvor skal vi da faa vores liden Auling dreven. Og vii andre Oddens Beboere, som nødvendig behøver deres Hæste og Vogne til vores Giødes Udførsel med mere, bliver inderlig forlegen. Hvorfor skal da mange Snese lide under det, at 7 eller 8 kan vinde. Det var aldrig Hans Mayestæts Villie med sine naadigste Forordninger om Fællesskabs Ophævelse. Hensigten deraf var vist den almindelige Gavn og Fordeel. Men heraf vil flyde en almindelig Skade og Forlis, — — —

— — — De høygunstige Commissarier ville naadigst behage at tage dette i Betænkning og forestille Appetenterne deres Ubillighed. Har disse sidste ingen Nytte af Engene? Aarsagen er denne, de har Overflødighed af Eyendomme, hvilket

de ikke kand tilskrive dem selv, men deres Forfædre har sat dem i den Stand, at de behøver ikke at betiene sig deraf, naar den fattige derimod har lidet og ikke kand undvære denne Fællede uden at sulte sine Bæster“.

Om Landvæsenskommissærerne nu har forestillet „Appetenterne“ deres Ubillighed, eller enhver Tanke om at forurette de smaa Lodsejere og Bymænd til enhver Tid har været „Appetenterne“ fjern, lader sig ikke oplyse. Sikkert er det, at Udskiftningsrekvirenterne, hvis Tal nu er vokset til 12, kort Tid efter fremkom med et positivt Tilbud, der skulde gøre Ret og Skel til alle Sider. De stillede to Forslag. Det ene gik ud paa, at de skulde have deres Andel af Forten udlagt under et efter Hartkorn, hvorefter de øvrige Byens og Oddens Beboere kunde blive liggende i Fællig. Og for at vise, at de ikke attraaede nogens Skade og allermindst deres, som intet Hartkorn havde, tilbød de af den Andel, de fik udskiftet, at udlægge en Sjettedel, hvortil der skulde være fri Adgang til Klæg og Klægsadder, men ej videre, „thi Græsningen paa saadan udviist Stykke Land reserverer vi os til Afbetjening“. Var Oddens og Byens Beboere ikke tilfreds med dette Forslag, foresloges subsidiært, „at som vi ei i hvor det gaaer vil være de Fattige eller de Beboere, der ei har noget Hartkorn, for nær“, vilde man forlods af Forten overlade dem til Klæg og Klægsadders Gravning det nødvendige Stykke, medens Græsningen deraf til samtlige Fortens Lodsejeres Fordel aarlig kunde udlejes. Resten skulde deles i 4 Hovedlodder, som Beboerne, fordelt i 4 Grupper efter Hartkorn, hver tog sin Del af og fordelte efter Hartkorn. Og „for at ryde alle Hindringer af Vejen ved

denne Udskiftning, især de, som synes at give mest Anstød“, var de store Lodsejere, hvad enten det ene eller det andet Forslag gennemførtes, villige til fremtidig at lade Sanddæmpningen saavel som Kongeægterne ske efter Hartkorn. Over disse Forslag blev de øvrige i Sagen interesseredes Erklæring indhentet, og disse stillede da følgende Modforslag: Til de fattige, som intet Hartkorn havde, skulde forlods udlægges et Stykke „til Betiening af Klæg og Sadder“. Resten skulde deles mellem dem, som havde Hartkorn, „lige meget og over Hoved hen“, altsaa uden Hensyn til Hartkornets Størrelse. Aabenbart har Modforslagsstillerne haft paa Fornemmelsen, at dette sidste kun var og blev fromme Ønsker; thi de føjede til, at hvis de store Lodsejere ikke vilde indgaa derpaa, var de for deres Vedkommende ogsaa enige i at lade Udskiftningen gaa efter Hartkorn, men paa Betingelse af, at „alle de Afgifter, Byrder og Besværinger, som endnu betales og gøres over Hoved hen“, ligeledes blev lagt paa Hartkorn. De tilføjede endelig — maaske vel vidende, at dette Krav let kunde blive det artigste af dem alle —, at før Delingen maatte det oplyses, hvor meget hver Lodsejers Hartkorn var i Tønde, Skæppe, Fjerdingkar og Album.

Udskiftnings sagen gik nu sin støtte Gang videre, Landinspektøren udarbejdede Taksation over Arealet, delte det i 3 Klasser, nemlig i 1. Klasse 439924 Alen ansat til 8 Skp., i 2. Klasse 385072 Alen ansat til 10 Skp. og i 3. Klasse 246741 Alen ansat til 12 Skp., og endelig den 20. December 1780 afholdtes et afsluttende Aastedsmøde af Landvæsenskommissærerne og Beboerne. Da der her stadig ikke kunde tilvejebringes almindelig Enighed, afgjordes

Sagen ved Kendelse, der gik ud paa følgende. Udskiftningen skulde foregaa, men da enhver af Sognets Beboere hidtil havde haft Lod og Del i Brugen af Forten, skulde ingen af dem udelukkes derfra ved Udskiftningen. Det bestemtes derfor, at det af Landinspektøren ved Taksationen til 3dje Klasse henførte Areal (246741 □ Alen) skulde anses fornødent til Sædder og Klæggravning for samtlige Beboere, hvad enten de svarede Skat eller ej, og at Græsningen deraf aarlig skulde udlejes til Indtægt for „Landets almindelige Kasse“. Den øvrige Del af Forten skulde, da Hartkornet for den enkelte Beboer ikke længere kunde oplyses, udskiftes i det Forhold, hvori den enkelte faktisk betalte de kongelige Skatter, og det overlodes til Landinspektøren at træffe Bestemmelse om, hvor i Marken den enkeltes Lod skulde ligge. Spørgsmaalet om, hvorledes „Sognets Besværligheder“ (Sandflugtens Dæmpning, Vejenes Vedligeholdelse, Kongeægter og andet Pligtarbejde) skulde bæres efter Udskiftningen, omtales ikke i Kendelsen, men „intet Svar er jo og Svar iblandt“, og nogen Ændring i disse Forhold er der næppe sket i 1780.
